

O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI FANLAR AKADEMIYASI
DAVLAT VA HUQUQ INSTITUTI

ВИЖДОН ЭРКИНЛИГИНИНГ ХАЛҚАРО ВА МИЛЛИЙ ҲУҚУҚИЙ АСОСЛАРИ

ЎҚУВ ҚЎЛЛАНМА

Тошкент — 2026

ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ
ФАНЛАР АКАДЕМИЯСИ

ДАВЛАТ ВА ҲУҚУҚ ИНСТИТУТИ

Ж. ТОШҚУЛОВ, Н. АЗИЗОВ

ВИЖДОН ЭРКИНЛИГИНИНГ
ХАЛҚАРО ВА МИЛЛИЙ ҲУҚУҚИЙ
АСОСЛАРИ

Ўқув қўлланма

Тошкент – 2026

Тошқулов Ж., Азизов Н.

Виждон эркинлигининг халқаро ва миллий ҳуқуқий асослари. Ўқув қўлланма. Ж. Тошқулов, Н. Азизов. – Т.: “Dimal” нашриёти, 2026 й. – 330 б

Тақризчилар:

Р.Т.Ҳақимов – юридик фанлар доктори, доцент;

М.Х.Баратов – юридик фанлар доктори, профессор.

Мазкур ўқув қўлланма “Виждон эркинлигининг халқаро ва миллий ҳуқуқий асослари” ўқув дастури асосида тайёрланган бўлиб, унда виждон эркинлигининг халқаро ва миллий ҳуқуқий манбалари, ҳуқуқий муносабатлари, ҳорижий мамлакатларда виждон эркинлигини таъминлаш масалалари, Ўзбекистонда виждон эркинлиги ва диний таъкилотлар фаолиятининг ҳуқуқий асослари мазмун-моҳияти баён этилган.

Ўқув қўлланма “Диншунослик”, “Ислон тарихи ва манбашунослиги” ва шу каби бошқа таълим йўналишлари талабалари ва “Ислоншунослик”, “Ислон ҳуқуқи” магистрантлари ҳамда Ислон ҳуқуқи кизикувчилар учун мўлжалланган.

Ўқув қўлланма Ўзбекистон Республикаси Фанлар Академияси Давлат ва ҳуқуқ институти Илмий кенгашининг 26 август 2026 йилдаги 9-сон мажлисида муҳокама этилган нашрга тавсия этилган.

ISBN 978-9910-261-78-7

© Ж. Тошқулов, Н. Азизов, 2026
© “Dimal” нашриёти, 2026

МУНДАРИЖА

Сўзбоши.....	7
1-БОБ. ВИЖДОН ЭРКИНЛИГИНИНГ ХАЛҚАРО ВА МИЛЛИЙ ҲУҚУҚИЙ АСОСЛАРИ ФАНИНИНГ ПРЕДМЕТИ ВА МЕТОДЛАРИ	
1.1-§. Виждон эркинлиги халқаро ва миллий ҳуқуқий асослари тушунчаси ва мазмуни.....	9
1.2-§. Виждон эркинлиги халқаро ва миллий ҳуқуқий асосларининг ўрганишдан мақсад, унинг назифалари, предмети ва методи ҳамда аҳамияти.....	12
1.3-§. Виждон эркинлигининг халқаро ва миллий ҳуқуқий асослари ўқув фанининг ўрганиш усуллари.....	13
2-БОБ. ВИЖДОН ЭРКИНЛИГИ ХАЛҚАРО ВА МИЛЛИЙ ҲУҚУҚИЙ МАНБАЛАРИ ВА ҲУҚУҚИЙ МУНОСАБАТЛАРИ	
2.1-§. Виждон эркинлигининг халқаро-ҳуқуқий манбалари.....	16
2.2-§. Виждон эркинлигининг миллий-ҳуқуқий манбалари.....	29
2.3-§. Виждон эркинлигининг ҳуқуқий муносабатлари тушунчаси, турлари ва таркибий қисмлари.....	37
2.4-§. Виждон эркинлиги ҳуқуқий муносабатларнинг вужудга келиши, ўзгариши ва барҳам топиш асослари. Юридик фактлар....	40
3-БОБ. ВИЖДОН ЭРКИНЛИГИНИНГ ХАЛҚАРО-ҲУҚУҚИЙ АСОСЛАРИ	
3.1-§. Инсон ҳуқуқлари умумжаҳон декларацияси (1948) ва халқаро Пактлар виждон эркинлигининг ҳуқуқий асослари.....	44
3.2-§. Бола ҳуқуқлари тўғрисидаги Конвенция виждон эркинлигининг ҳуқуқий асоси.....	52
3.3-§. Таълим соҳасидаги камситишларга қарши кураш тўғрисидаги Конвенция Виждон эркинлигининг ҳуқуқий асослари.....	54
3.4-§. Дин ва эътиқодлар негизидаги муросасизлик ва камситишларнинг барча шакллари бартараф этиш тўғрисидаги Декларация виждон эркинлигининг халқаро ҳуқуқий асоси.....	56
3.6-§. Минтақавий халқаро ҳуқуқий хужжатларда виждон эркинлиги қоидаларининг ифодаланиши.....	71

4-БОБ. ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИДА ВИЖДОН ЭРКИНЛИГИНИНГ ХУҚУҚИЙ АСОСЛАРИ

4.1-§. Ўзбекистон Республикаси Конституцияси виждон эркинлигининг ҳуқуқий асоси.....	77
4.2-§. “Виждон эркинлиги ва диний ташкилотлар тўғрисида” ги Ўзбекистон Республикасининг қонуни виждон эркинлигининг ҳуқуқий манбаи	82
4.3-§. Ўзбекистон Республикасининг кодекслари, қонунари ва қонуности ҳужжатлари бўйича виждон эркинлигининг ҳуқуқий кафолатлари	97

5-БОБ. ВИЖДОН ЭРКИНЛИГИНИ ТАЪМИНЛАШНИНГ ТАШКИЛИЙ АСОСЛАРИ

5.1-§. Ўзбекистон Республикасида виждон эркинлиги таъминлашнинг ташкилий асослари	108
5.2-§. Виждон эркинлигини таъминловчи халқаро институтлар .	114
5.3-§. Ўзбекистон Республикасида виждон эркинлигини таъминлашнинг миллий институтлари	116

6-БОБ. ХОРИЖИЙ ДАВЛАТЛАР ҚОНУНЧИЛИГИ БЎЙИЧА ВИЖДОН ЭРКИНЛИГИНИНГ МИЛЛИЙ-ХУҚУҚИЙ АСОСЛАРИ

6.1-§. Хорижий давлатларда виждон эркинлиги ҳуқуқий асосларининг умумий тавсифи	121
6.2-§. Демократик дунёвий давлатларда виждон эркинлигини таъминлаш масалалари	127
6.3-§. Теократик давлатларда виждон эркинлигини таъминлашнинг ҳуқуқий асослари	140
6.4-§. Атеистик давлат ва дин	142

7-БОБ. МУСУЛМОН МАМЛАКАТЛАРИДА ВИЖДОН ВА ЭЪТИҚОД ЭРКИНЛИГИНИНГ ХУҚУҚИЙ АСОСЛАРИ

7.1-§. Ислом мамлакатларида виждон ва эътиқод эркинлигининг ҳуқуқий асосларининг умумий тавсифи	150
7.2-§. Баъзи ислом мамлакатларида виждон ва эътиқод эркинлигининг ҳуқуқий асослари	152

8-БОБ. ВИЖДОН ЭРКИНЛИГИ ВА ДИНИЙ ТАШКИЛОТЛАР ФАОЛИЯТИ БИЛАН БОҒЛИҚ ХУҚУҚБУЗАРЛИКЛАР

8.1-§. Виждон эркинлиги ва диний ташкилотлар фаолияти билан боғлиқ ҳуқуқбузарлик тушунчаси ва турлари	160
8.2-§. Виждон эркинлиги ва диний ташкилотлар билан боғлиқ ҳуқуқбузарликнинг таркибий қисмлари	162
8.3-§. Юридик жавобгарлик тушунчаси ва турлари	165

9-БОБ. “ВИЖДОН ЭРКИНЛИГИ ВА ДИНИЙ ТАШКИЛОТЛАР ТЎҒРИСИДА” ГИ ҚОНУН ХУҲЖАТЛАРИНИ БУЗГАНЛИК УЧУН МАЪМУРИЙ ЖАВОБГАРЛИК

9.1-§. Диний мазмундаги материалларни қонунга ҳилоф равишда тайёрлаганлик, сақлаганлик, олиб кирганлик, ёки тарқатганлик учун маъмурий жавобгарлик.....	168
9.2-§. Диний адоватни тарғиб қилувчи материалларни тайёрлаганлик, сақлаганлик ёки тарқатганлик учун маъмурий жавобгарлик.....	174
9.3-§. Оммавий тадбирлар ўтказиш қоидаларини бузиш	176
9.4-§. Диний йиғилишлар, кўча юришлари ва бошқа диний маросимлар ўтказиш қоидаларини бузганлик учун маъмурий жавобгарлик.....	181
9.5-§. Ғайриқонуний нодавлат нотижорат ташкилотлари, оқимлар, секталар фаолиятида қатнашишга ундаганлик учун жавобгарлик.....	183
9.6-§. Диний ташкилотлар тўғрисидаги қонун-ҳужжатларини бузганлик учун маъмурий жавобгарлик	187
9.7-§. Диний таълимотдан сабоқ берганлик учун маъмурий жавобгарлик	190

10-БОБ. “ВИЖДОН ЭРКИНЛИГИ ВА ДИНИЙ ТАШКИЛОТЛАР ТЎҒРИСИДА” ГИ ҚОНУН ХУҲЖАТЛАРИНИ БУЗГАНЛИК УЧУН ЖИНОЙИ ЖАВОБГАРЛИК

10.1-§. Тенг ҳуқуқликни бузиш жинояти	196
10.2-§. Виждон эркинлигини бузиш жинояти.....	200
10.3-§. Геноцид жинояти	207

10.4-§. Жамоат бирлашмалари ёки диний ташкилотларни қонунга ҳилоф равишда тузиш жинояти.....	210
10.5-§. Жамоат хавфсизлиги ва жамоат тартибига таҳдид соладиган материалларни тайёрлаш, сақлаш, тарқатиш ёки намоёйиш этиш жинояти	220
10.6-§. Диний экстремистик, сепаратистик, фундаменталистик ёки бошқа тақиқланган ташкилотлар тузиш, уларга раҳбарлик қилиш, уларда иштирок этиш жинояти	231
10.7-§. Контрабанда жинояти	236

11-БОБ. ЎЗБЕКИСТОНДА ДИНИЙ ЭКСТРЕМИЗМ ВА ТЕРРОРЧИЛИККА ҚАРШИ КУРАШНИНГ ХАЛҚАРО ВА МИЛЛИЙ ҲУҚУҚИЙ АСОСЛАРИ

11.1-§. Терроризм халқаро минтақавий ва миллий хавфсизликка жиддий таҳдид.....	241
11.2-§. Ўзбекистонда терроризмга қарши курашнинг халқаро-ҳуқуқий асослари.....	253
11.3-§. Ўзбекистонда терроризмга қарши кураш бўйича минтақавий ва ҳукуматлараро шартномалар	263

Хулоса.....	269
Глоссарий.....	271
Тестлар.....	280
Чизмалар.....	309
Фойдаланилган адабиётлар рўйхати:	321

СЎЗБОШИ

Биз эркин фуқаролик жамияти, дунёвий давлат курмоқдамиз. Биринчи эътибор жамиятимизнинг маънавий-маърифий асослари ва ҳуқуқий тамойилларини ҳар томонлама ўрганиш, чуқур англаш ва фаолроқ дастуриимизга айлантиришимиз зарур. Бу эса Ўз-Ўзидан бўлмайди, албатта. Негаки, бу жараён шу соҳада тўлланган bilimларни ўрганиш, ўзлаштиришни тақозо қилади. Улар қаторида эса виждон эркинлиги билан боғлиқ масалалар ҳам муҳим ўрин оғалайди.

Виждон ва диний эътиқод эркинлиги ҳуқуқи халқаро ҳамжамият томонидан умумэтироф этилган инсоннинг табиий-шахсий ҳуқуқларидан биридир. Ҳозирги кунда ушбу ҳуқуққа оид муҳим қондалар қатор халқаро ҳуқуқий ҳужжатларда ўз аксини топган. Бу ҳужжатларга жохндаги мутлақ кўпчилик давлатлар, шу жумладан, Ўзбекистон Республикаси ҳам қўшилган.

Халқаро ҳуқуқий ҳужжатларга қўшилган барча давлатлар ўз миллий қонунчилигини мазкур ҳужжатларга мослаштиришни зиммаларига олган. Ўзбекистон Республикасининг Конституцияси на жорий қонунарида виждон эркинлигини ва диний ташкилотлар фаолиятини таъминлашнинг ташкилий, моддий ва ҳуқуқий қафолатлари, диний ташкилотлар фаолиятининг асосий нуналишлари, диний таълим бериш тартиби, диний урф-одаглар ва маросимлар ва бошқа муносабатлар ҳақидаги қондалар белгилаб берилган.

Виждон эркинлиги – бу фуқароларнинг хоҳлаган динга эътиқод қилиш ёки ҳеч қайси динга эътиқод қилмаслик бўйича қафолатланган конституциявий ҳуқуқини англатади.

Фуқаролар динга муносабатидан қатъи назар тенг ҳуқуқли ҳисобланиб, дин давлатдан ажратилган, давлат органлари ва фуқароларнинг ўзини ўзи бошқариш органларининг диний ташкилотлар билан ўзаро муносабати қонунда белгиланган тартибда амалга оширилади.